

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΟΜΙΤΗΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀμερικῆς
ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ 1955

Ε. Π. Δ. ΤΗΣ Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἐμεῖς οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες, ἂν κι' ἀνήκουμε σὲ μιὰ χώρα μικρὴ, φτωχὴ, χωρὶς μεγάλη βιομηχανία, χωρὶς πλοῦτο, μιὰ χώρα ποὺ γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς κι' ἄλλους παρόμοιους δὲ μπορεῖ νὰ ἐξασκήσει ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση στὶς τύχες τῆς ἀνθρωπότη-
τας — ὅπως ἄλλες μεγάλες χώρες — μο-
ταῦτα μπορεῖ νὰ μαστε περήφανοι γιὰ πολ-
λές κατακτήσεις μας καὶ πραγματοποιήσεις
σ' ἄλλους τοὺς τομείς τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς
ἐθνικῆς δραστηριότητος. Αὐτὸ τὸ ξέρουν
πολὺ καλά οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες, οἱ Ἕλ-
ληνες ποὺ ζοῦν καὶ δημιουργοῦν στὶς ξένες
χώρες — ἰδίως στὴν Ἀμερική. Ἐκεῖ οἱ Ἕλ-
ληνες βλέπουν πὼς μποροῦν σὰν ἄτομα δη-
μιουργικὰ νὰ ἀντιμετρηθοῦν μ' ὁποιοδήποτε
μεγάλο λαό. Οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις ποὺ
ἔχουν δημιουργήσει σὲ τόσα κέντρα τοῦ κό-
σμου, ἡ τεραστία ναυτιλία μας, τὸ πρακτι-
κό τους, γενικά, δαιμόνιο ποὺ σὲ τίποτε δὲν
ὕστερεῖ, ἔχουν διαμορφώσει πλασματικὰ μιὰ
ἐξωτερικὴ Ἑλλάδα, ποὺ σχεδὸν μποροῦμε
νὰ τὴν ποῦμε μεγάλη δύναμη. Μόνο πὼς ἡ
Ἑλλάδα αὐτὴ, δὲν ἀποτελεῖ ἕνα ἐνιαῖο Κρά-
τος. Βοηθεῖ ὅμως σημαντικὰ τὴν κοινὴ πα-
τρίδα, τὴ μικρὴ καὶ μεγάλη μαζὺ χώρα μας
— μεγάλη ἀπὸ παραδόσεις, ἀπὸ ἱστορία,
ἀπὸ πνεῦμα, μεγάλη ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς
ἐθνικῆς τιμῆς, μεγάλη ἀπὸ ἕνα παρὸν ποὺ
σφύζει ἀπὸ δημιουργία.

Λοιπὸν, ἀνάμεσα στὰ πολλὰ καὶ τὰ ποι-
κίλα ποὺ ἔχουμε δημιουργήσει ἑμεῖς οἱ
Ἕλληνες στὸ διάστημα τῶν ἑκατὸν εἴκοσι
χρόνων τῆς ἐλεύθερης ζωῆς μας, εἶναι καὶ
ἡ λογοτεχνία μας. Περηφανευόμαστε γι'
αὐτὴν, γιατί ἔχει ἤδη φτάσει σὲ μιὰ ζηλευτὴ
ὠριμότητα, γιατί ἔχει νὰ δείξει μερικὲς με-
γάλες μορφές, καὶ τέλος, γιατί ἐκφράζει τὸ
πολύτροπο καὶ πολυσύνθετο πνεῦμα τῆς
Νέας Ἑλλάδας Πρέπει νὰ τονίσουμε ἀπὸ
τώρα, ἡ Νέα Ἑλλάδα, ἡ σημερινή, μπορεῖ
νὰ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, μπορεῖ νὰ
σέρνει ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας πίσω
της, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ὅμως εἶναι κατὰ τὸ
ξεχωριστό, τὸ καινούριο. Κάτι ποὺ ἀνήκει
στοὺς νέους, τοὺς μοντέρνους καιροὺς. Κι'
αὐτὸ τὸ νέο, τὸ μοντέρνο, ποὺ καθρεφτίζε-
ται στὴ λογοτεχνία μας, εἶναι μιὰ πρωτό-
τυπη σύνθεση ἀπὸ στοιχεῖα ὅλων τῶν Ἑλ-
λάδων τοῦ παρελθόντος μαζὺ μὲ τὰ μοντέρ-
να καὶ ἀπαιτητικὰ στοιχεῖα τοῦ καιροῦ μας.
Ὅποιος παραγνωρίζει αὐτὴ τὴν πραγματι-
κότητα, αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, δὲν ἔχει καταλά-

βει τὴν πατρίδα του, ἢ τὴ βλέπει μονομε-
ρῶς. Ἐχομε τέτοιους μονομερεῖς ἀνθρώ-
πους. Ἀλλὰ ἴσως νὰ χρειάζονται κι' αὐ-
τοί, ὅπως χρειάζονται τὰ εἰδικὰ μουσεῖα
μέσα στὰ ὁποῖα φυλάγονται ὠρισμένων ἐ-
ποχῶν καὶ τύπων ἀντικείμενα.

Ἐνας σημερινὸς πνευματικὸς Ἕλληνας,
κοιτάζοντας πίσω, βλέπει: Προϊστορικὴ
Ἑλλάδα, κλασσικὴ ἀρχαιότητα, Ἑλλάδα
τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Ἑλλάδα κάτω
ἀπὸ τὴ Ρώμη, Βυζαντινὴ καὶ Μεσαιωνικὴ
Ἑλλάδα, Ἑλλάδα τῶν πικρῶν αἰῶνων τῆς
Τουρκοκρατίας, τέλος Νέα Ἑλλάδα. Πόσες
Ἑλλάδες, πόσες διαφορετικὲς ἐκδηλώσεις καὶ
καταστάσεις τῆς Φυλῆς μας, ἀλλὰ μὲ τὴν
ἴδια, κατὰ βάθος ἔκφραση, μὲ τὴν ἴδια ἱ-
στορικὴ βούληση. Ὅλες αὐτὲς τίς Ἑλλά-
δες ποὺ περπάτησαν μέσα σὲ τρεῖς χιλιά-
δες χρόνια καταπληκτικῆς ἱστορίας, μπορεῖ
νὰ τίς χωρίζουν ἔβυσσοι περιστατικῶν καὶ
βαθμῶν πολιτισμοῦ, ὅμως τίς συνέχει ἕνας
ἀκατάλυτος ἄξονας: ἡ αἰώνια ἑλληνικὴ
πνευματικὴ παράδοση. Ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα ποὺ
ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸ καὶ φτάνει, ἐξελιγ-
μένη, ἀλλαγμένη, ὅμως ἀνόθευτα ἑλληνικὴ,
ὡς τὸν Σολωμό, τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Σικε-
λιανό — ὡς τοὺς σημερινοὺς πολυάριθμους
ποιητὲς μας καὶ πεζογράφους. Σ' αὐτὴ τὴ
γλῶσσα, ἀποτύπωσε κάθε φορὰ ὁ Ἕλληνας
τίς ἱστορικὲς στιγμές του, τοὺς καημοὺς
τῆς φυλῆς του, τὸν βαθύτερο ἀτομικὸ ἑαυ-
τό του, τὴν ψυχὴ του, τὴν εὐαισθησία του,
τὸ πνεῦμα του, τὴ στάση του μπροστὰ στὸν
κόσμο καὶ τὴ μοῖρα. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα,
ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ
Ὀμήρου ὡς τὰ σημερινά, κλείνει ἀνυπολό-
γιστους θησαυροὺς. Ἐνας σημερινὸς Ἕλ-
ληνας, δὲν ξέρει ποῦ νὰ σταθεῖ, τί νὰ δια-
λέξει, ποιὸν τομέα νὰ ἐρευνήσει, ἂν εἶναι
φιλόλογος. Ἄν εἶναι λογοτέχνης, προτιμᾷ
νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ βλέπει τὸν καιρὸ του,
τὴν ἐποχὴ του, ποὺ εἶναι κι' αὐτὴ μὲ τόση
πεῖρα καὶ μὲ τόσα προβλήματα βαρυμένη.
Ἔτσι μπορέσαμε ν' ἀποκτήσουμε νεοελλη-
νικὴ λογοτεχνία.

Τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, τὴν εἶχε προ-
ετοιμάσει στοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς, ὁ Ἰ-
διος ὁ λαός. Ὁ δυνάστης, καταλύοντας τὸ
Βυζάντιο, κατέλυσε τὴν ἐπίσημὴ ἑλληνικὴ
παιδεία ποὺ στηριζόνταν στοὺς ἀρχαίους
κλασσικοὺς καὶ στοὺς μεγάλους βυζαντι-
νοὺς συγγραφεῖς. Τὰ πολύτιμα καὶ σοφὰ
συγγράμματα τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ θρησκευ-

τικά κείμενα τῶν βυζαντινῶν, ἀλλὰ σκορπίστηκαν στή Δύση καί προετοίμασαν τήν Ἀναγέννηση, ἀλλὰ κλειδώθηκαν στά μοναστήρια καί διατηρήθηκαν ἀπό σοφοῦς ἱερωμένους καί δασκάλους. Μά στό μεταξύ, ὁ σκλαβωμένος, ὁ ἀνώνυμος λαός, στήν ἀπλή του δημοτική γλῶσσα, αὐτή ποῦ σχεδόν μιλάμε σήμερα κι' ἐμεῖς, σμίλευε τοὺς καημούς του, ἀποτύπωνε τή ζωή του. Μὲ τὸ δημοτικό, τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι, στιχοῦργια μαζὺ καί μουσική, τραγουδοῦσε τὰ πάθη του, τοὺς ἔρωτές του, τὴ φύση, τὸν ἔρωτα, τὴ νοσταλγία, τὴν ξενιτιά, κι' ἀργότερα σάν ἦρθε ἡ ὥρα τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ, τραγούδησε τὸ ἀρειμάνιο φρόνημα τῶν κλεφτῶν καί τῶν ἀρματωλῶν, σὲ στίχους ἀφθαστης ὁμορφιάς. Μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση, τὸ προζῦμι ἦταν ἔτοιμο γιὰ μιὰ καινούργια ἐλληνικὴ λογοτεχνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ὑπῆρχε καί μιὰ ἄλλη πνευματικὴ παράδοση, ἡ ἀρχαία, ἡ λογία, ἡ παράδοση τῶν σοφῶν καί τῶν ἱερωμένων, ποῦ ἀνοίξε κι' αὐτὴ τοὺς κρουνοὺς της, μόλις ἐλευθερώθηκαμε. Σοφὴ, μεγαλειώδης παράδοση, λαμπρὴ ἀπὸ τὴν αἴγλη τῶν μεγάλων ἀρχαίων ποιητῶν, ρητόρων καί φιλοσόφων, φορτωμένη ἀπὸ χιλιάδες συγγράμματα κάθε εἴδους, ἀλλὰ μ' ἓνα βασικὸ μειονέκτημα. Βασιζόνταν σὲ μιὰ γλῶσσα ποῦ δὲν τὴ μιλοῦσε πιά κανεὶς, μήτε αὐτοὶ οἱ γραμματισμένοι. Καί μιὰ γλῶσσα νεκρὴ, ὅσο κι' ἂν στηρίζεται σὲ λαμπρὰ συγγράμματα τοῦ παρελθόντος, δὲ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ βάση καί προζῦμι μιᾶς ζωντανῆς λογοτεχνίας, ὅπως αὐτὴ ποῦ ἀπαιτοῦσε τὸ ἀγνωρίζομενο καί ἀναστημένο ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι, ἡ νέα μας λογοτεχνία βασίστηκε στή ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Κι' ἀμέσως, βρῆκε ἓναν μεγάλο ποιητὴ, τὸν Διονύσιο Σολωμό, ποῦ τὴν ἀνύψωσε ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ἐπίπεδο σὰ ὑψίπεδα τῆς ἀτομικῆς μεγαλοφυΐας.

Ποιὸς δὲν ἔχει ἀκούσει τὸν πρῶτο μεγάλο μας ἐθνικὸ ποιητὴ; Ποιὸς δὲν ξέρει ἔστω καὶ λίγους στίχους του, ἀπὸ τὸν ὕμνο τῆς ἐλευθερίας; Ἦταν ὁ ποιητὴς ποῦ ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 21 ἄστραψε μπροστὰ του σάν ἓνα τεράστιο ἀνθρώπινο, σάν τὸ μεγαλύτερο ἀνθρώπινο γεγονός. Εἶδε μπροστὰ του ὁ Σολωμὸς μιὰ φούχτα ἀνθρώπους, ἀοπλους σχεδόν, νὰ ξεσηκώνονται ὅλοι μαζὺ, ἔνθεοι, ἐναντίον μιᾶς τεραστίας καί παντοδύναμης Ἀυτοκρατορίας. Αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι, ἦταν οἱ «νέοι Ἕλληνες». Ἦταν μαζὺ πνευματικοὶ καί ψυχικοὶ ἥρωες. Εἶχαν γίνει σύμβολα τῆς πρὸ ὑψηλῆς ἀνθρώπινης ἀρετῆς. Κι' ἔτσι, τὸ λαμπρὸ του ἔργο, τὸ ἀφιέρωσε ὁ Σολωμὸς στήν ἐξύμνηση αὐτῶν τῶν ἡρώων, στήν ἀνάδειξη αὐτῶν τῶν συμβόλων. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, δίπλα σὸ Σολωμό, στέκονται δυὸ ἄλλοι ἑξοχοὶ ποιητές, ὕμνητές κι' αὐτοὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος καί ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ὁ πρῶτος, εἶναι λόγιος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχαία

γλῶσσα, ἀπὸ τὸν Πίνδαρο. Ὁ δεύτερος, βγαίνει ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, καί παραμένει ἓνας λαϊκὸς βάρδος. Τραγουδοῦν κι' οἱ δυὸ τὴν Ἐλευθερία. Ὁ πρῶτος, τὴ βλέπει σὰ μιὰ αὐστηρὴ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου, σάν τὸ ὑψηλότερο χρέος του πρὸς τὸ ἐθνικὸ σύνολο. Ὁ ἄλλος, τὴ βλέπει σάν ἓνα δύσκολο καί αἱματηρὸ ἀγώνισμα μέσα ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν λαϊκῶν παλληκαριῶν τοῦ 21. Ὁ πρῶτος μᾶς ἀφῆσε ποιήματα-ἀποφθέγματα, ὁ δεύτερος λαϊκοὺς ζωγραφικοὺς πίνακες, μὲ μάχες, μὲ φουστανέλλες καί μὲ θυμάρια. Μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ποιητὰς, μπαίνει ἡ βάση τῆς κατοπινῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Στὸ μεταξύ, ἡ Ἑλλάδα ὀριμάζει σιγά-σιγά. Φροντίζει τίς πληγές της, περιμαζεύει τὰ κουρέλια της, προσπαθεῖ νὰ γίνεῖ συγκροτημένη κοινωνία. Κράτος μὲ νόμους, μὲ πειθαρχία, μὲ δύναμη, μὲ παιδεία. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1835, γίνεται ἓνα μεγάλο λάθος. Ἡ ἐπίσημη κρατικὴ, κυβερνητικὴ Ἑλλάδα, σχεδόν ἀγνοεῖ τὸν ἐλληνικὸ λαό, τὸ λαὸ ποῦ ἔδωσε τὰ πάντα γιὰ τὴ λευτεριά. Δὲν τὸν βλέπει—ἀγνοεῖ τὴ γλῶσσα του, τίς παραδόσεις του, τὴ ζωὴ του, τίς ἀνάγκες του, τὰ ἔθιμά του. Κι' ὅλ' αὐτὰ συμβαίνουν, γιὰ τὰ μάτια τῆς ἐπίσημης τοτινῆς Ἑλλάδας, εἶναι στραμμένη ὀχι σὸ παρὸν ἀλλὰ σὸ παρελθόν. Εἶναι ὑπνωτισμένη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ αἴγλη τῆς ἀρχαιότητας. Κι' ἓνα πόθο ἔχει ἡ τοτινὴ ἐπίσημη Ἑλλάδα. Νὰ γίνουμε ἀρχαῖοι. Νὰ ξαναμιλήσουμε τὴ γλῶσσα τῶν προγόνων μας. Νὰ γράψουμε σ' αὐτὴν τὰ ποιήματά μας, τὰ κείμενά μας, τοὺς νόμους μας, τὰ πάντα. Αὐτὸ, φυσικά, ἦταν ἓνα ἀντι-ἱστορικὸ ὄνειρο, ἓνας πόθος ἀπραγματοποίητος. Κι' ὅμως ἡ προσπάθεια αὐτὴ ποῦ κράτησε σχεδόν πενήντα χρόνια, ἔφερε στὸν τόπο μας μιὰν ἀφάνταστη πνευματικὴ καθυστέρηση—τὴ στιγμή ποῦ ἄλλοι λαοὶ πραγματοποιοῦσαν τὴ λογοτεχνικὴ τους ἀναγέννηση.

Ἦρθε μιὰ στιγμή, ποῦ οἱ νέοι Ἕλληνες, οἱ ζωντανοί, τὰ παιδιὰ τοῦ 1880, κατάλαβαν πὼς ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲ μποροῦσε νὰ ἐξακολουθήσει. Ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ζωὴ, νὰ ἀποδοξμευθοῦν οἱ δημιουργικὲς πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, νὰ ἀποκτήσουμε μιὰ καινούργια πνευματικὴ ζωὴ, βασισμένη σὸ σήμερα καί στήν ἀλήθεια, ποδηγητημένη ἀπὸ τὰ παραδείγματα τῶν μεγάλων συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Μ' αὐτὰ τὰ συνθήματα καί τὰ ἰδανικά ξεκινᾷ ἡ σύγχρονη λογοτεχνία μας. Καί σὲ λίγο ἀναδεικνύει τίς μεγάλες μορφές τοῦ λεγομένου «λογοτεχνικοῦ δημοτικισμοῦ», δηλαδὴ μιὰ πλειάδα σημαντικὴ ἀπὸ ποιητὰς, πεζογράφους καί λογίους, ποῦ βάλαν σκοπὸ τους νὰ καλλιεργήσουν καί νὰ ἐξυψώσουν λογοτεχνικὰ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καί ν' ἀντλήσουν τὰ θέματά τους ἀπὸ τὴ ζωὴ καί τὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης τους λαϊκῆς Ἑλλάδας—

δχι ἀπὸ τῆ μακρυνῆ ἀρχαιότητα. Ἐνας μέγας ποιητὴς ὑψώνεται τότε ἀπάνω ἀπ' ὄλους, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, μορφή δυναμικὴ καὶ πολυσύνθεση. Ὁ Παλαμᾶς, ἐθεμελίωσε τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Ἄνοιξε δρόμους πρὸς τὴ μελέτη τοῦ παρόντος καὶ τὴ ζωντανὴ αξιοποίηση ὄλων τῶν ἐλληνικῶν περασμένων, πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, τὸ βυζάντιο, τὸ λαό. Συγχρόνως ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος ποῦ ἔρριξε τὰ τεῖχη ποῦ χώριζαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν πνευματικὴν Εὐρώπη, καὶ μίλησε στὴν Ἑλλάδα γιὰ τέχνες καὶ λογοτέχνες καὶ σχολές καὶ αἰσθητικὲς ποῦ ἦταν ἐντελῶς ἀγνωστες. Ἐπειτα, ὁ Παλαμᾶς, σὲ δυὸ του μεγάλα ἔργα, τὸν «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ τὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιά», προσπάθησε νὰ δώσει μιὰ σύνθετη ἱστορικὴ συνείδηση στὸν σημερινὸ Ἕλληνα, ἀντλώντας τὴν ἀπὸ τὶς προαιώνιες ἱστορικὲς μας παραδόσεις. Γύρω ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ, ἀναδεικνύονται ἔξοχοι λυρικοὶ ποιηταί, ὁ Δροσίνης, ὁ Γρυπάρης, ὁ Μαλακάσης, ὁ Πορφύρας, ὁ Χατζόπουλος. Μιὰ αἰσιοδοξία καὶ μιὰ πίστη πνέει στὰ νέα ἑλληνικὰ γράμματα, οἱ ποῦ φωτισμένοι νέοι ἀγκαλιάζουν τὸν δημοτικισμό, οἱ πολιτικοὶ τοῦ μέλλοντος τὸν ἐγκολπώνονται. Ἡ Ἑλλάδα ἔχει σχεδὸν ξαναγεννηθεῖ πνευματικᾶ, ἔχει ἀποκτήσει μιὰ δική της πιά κι' ὄχι δανεικὴ λογοτεχνία.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὶς ἴδιες ζωντανὲς πηγὲς ξεκινᾷ καὶ ἡ νέα μας πεζογραφία, ἀξιόλογη κι' αὐτὴ. Πατέρας της εἶναι ὁ μέγας γλωσσικὸς ἐπαναστάτης Ψυχάρης, λόγιος καὶ πεζογράφος μαζί. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδεολογικὸς ἀρχηγὸς τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνος. Μαχητικὸς, λογικὸς, τετράγωνος, ἐπιβάλλεται μονομιᾶς καὶ μὲ τὶς ἰδέες του καὶ μὲ τὰ ἔργα του γραμμένα σὲ μιὰ πλούσια καὶ ὀρθολογισμένη δημοτικὴ. Σὲ λίγο, τὸν περιβάλλουν διηγηματογράφοι περίφημοι, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Ἐφταλιώτης, ὁ Χατζόπουλος. Κοιτάζουν στὰ ἔργα τους ἀπ' εὐθείας τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ φύση, εἶναι ρεαλισταὶ καὶ λυρικοὶ μαζί, προσπαθοῦν νὰ μποῦν βαθύτερα στὰ προβλήματα καὶ τὴν ψυχολογία τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τοῦ νεοέλληνα, νὰ μελετήσουν σὲ κάθε πτυχὴ τοῦ τὸν λαϊκὸ νεοελληνικὸ χαρακτήρα.

Τὸ πλαίσιο τῆς δημοτικιστικῆς λογοτεχνίας, εἶναι ἀκόμη λαϊκὸ, ὑπαίθριο. Ἐχει γιὰ βάση του τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ καὶ τὴν κωμόπολη. Δὲν εἶναι ἀκόμη ἀστικὸ, κοινωνικὸ. Ἀλλὰ στὸ μεταξύ ἡ Ἑλλάδα, ἀναπτύσσεται. Ὁργανώνεται κρατικᾶ καὶ οἰκονομικᾶ, συγχρονίζεται ὁλοένα, συγκροτεῖται σὲ σὺντο Κράτος μὲ παρὸν καὶ μέλλον. Ἡ πρωτεύουσα πάει νὰ γίνῃ μεγάλη πολιτεία, — κι' ἄλλες σημαντικὲς πόλεις, ἐμπορικὲς καὶ βιομηχανικὲς σχηματίζονται στὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα τῆς χώρας. Βιομηχανίες ἰδρύονται, τὸ ἐμπόριο μεγαλώνει, ἡ ναυτιλία μας ἀνθίζει, κι' ἔτσι ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται μιὰ ἀστικὴ κοινωνία, μὲ τάση νὰ γίνῃ εὐρωπαϊκὴ. Ἐ-

χει διαμορφωθεῖ πιά ὁ ἄνθρωπος τῆς πόλεως, μὲ τὴν ἰδιαίτερη φυσιογνωμία του, τὰ νέα του ἦθη κι' ἔθιμα καὶ τὰ ἀτομικὰ του προβλήματα. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη, βγαίνουν οἱ δυὸ πρῶτοι σημαντικοὶ νεοέλληνες μυθιστοριογράφοι, ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης. Μ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ ὀλοκληρώνεται τὸ οἰκοδόμημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἐκεῖ λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο πόλεμο.

Στὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ, πρέπει τώρα νὰ προσθέσουμε δυὸ σημαντικὲς μορφές, ποῦ αὐτὲς δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴ λαϊκὴ, μὰ ἀπὸ τὴ λογία παράδοση. Εἶναι ὁ διηγηματογράφος Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, καὶ ὁ ποιητὴς Κωνσταντῖνος Καβάφης. Αὐτοὶ οἱ δυὸ δὲν εἶναι δογματικοὶ τῆς ἀρχαιότητας, ὅπως οἱ παλαιοὶ καθαρευουσιάνοι. Εἶναι ζωντανοὶ ἄνθρωποι, σύγχρονοι, κι' ἔτσι καλλιέργησαν φυσικᾶ τὴ λογία γλώσσα, ἢ μᾶλλον τὴ χρησιμοποίησαν γιὰ ἐκφραστικὸ τους ὄργανο, ἐπειδὴ τοὺς ἦταν πιὸ οἰκεία. Ἀλλὰ βγαίνουν κι' οἱ δυὸ ἀπὸ τομεῖς τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας. Ὁ Παπαδιαμάντης, βγαίνει ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ τὴν ἑλληνικὴν λαοῦ, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ εὐλάβεια, ἀπὸ τὴν ταπεινοφροσύνη καὶ τὴν λιτότητά του — ὁ Καβάφης, εἶναι ἕνα πολιτισμένον ἄνθος τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ, τοῦ Αἰγυπτιακοῦ, ποῦ ὁμως μέσα του ἔκλεινε μὲ πόθο τὴ νοσταλγία τῆς μεταλεξανδρινῆς κοσμοπολιτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ οἱ δυὸ δημιούργησαν ἕνα ἔργο ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ σήμερα ὅσο λίγα τοῦ παρελθόντος. Πρὸ παντός ὁ Καβάφης, ποῦ στὴν ποίησή του, τὴν τόσο ἑλληνικὰ ντυμένη, ἔκλεισε τὴ δραματικὴ ψυχολογία τοῦ σημερινοῦ μοναχικοῦ, αἰσθησιακοῦ καὶ ἀπαισιόδοξου ἀνθρώπου.

Ξεσπᾷ ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, ἡ Ἑλλάδα περιπλέκεται στὴ δίνη του, ἀλλὰ ἡ λογοτεχνικὴ τῆς ἐξέλιξη συνεχίζεται. Ἐνας νέος μέγας λυρικός φανερώνεται. Εἶναι ὁ Ἀγγελος Σικελιανός. Αὐτὸς κατόρθωσε νὰ κάνει ὅ,τι δὲν ἔκαναν οἱ ἀρχαιοπληκτοὶ καθαρευουσιάνοι. Μπόρεσε μεγαλόπρεπα νὰ ἀνάστησει τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας μέσα ἀπὸ τὴ νέα. Μᾶς ἔδειξε πόσο ἀρρηκτοὶ εἶναι οἱ δεσμοὶ μας μὲ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα, τὴ μυθολογία, τὶς διάφορες θρησκείες, τὴν ἴδιαν ἀκατάλυτη, καὶ ὑπέροχη φύση. Ὁ Σικελιανός, ὑπῆρξε ὁ πιὸ αἰσιόδοξος ποιητὴς μας, μῆνυμα ἐλπίδας καὶ βεβαιότητος ὄχι ἀπλῶς γιὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ γιὰ ἕνα εἶδος εὐφρόσυνης ἀθανασίας. Παλαμᾶς, Καβάφης, Σικελιανός, στάθηκαν οἱ τρεῖς μεγάλοι ποιητὲς τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ τὸ ἔργο τους ἔγινε γνωστὸ καὶ σὲ πολλοὺς διεθνεῖς πνευματικὸς κύκλους.

Μὲ τέτοιους δασκάλους, μὲ τέτοιους ὀδηγούς, δὲν μπορούσε παρὰ ἡ λογοτεχνία μας νὰ προχωρήσει. Ἀλλὰ τώρα, μετὰ τὸν πρῶτο πόλεμο ποῦ τόσο ἀναστάτωσε τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ μαζί τοὺς ἔφερε σ' ἐπαφὴ τὸν ἕναν μὲ τὸν ἄλλον, δη-

μιουργήθηκε ένα νέο πρόβλημα για τὴ λογοτεχνία μας. Τὸ πρόβλημα τοῦ συγχρονισμοῦ τῆς, τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς. Γιατί στὸ σύνολό τῆς, παρέμενε πάρα πολὺ ἐθνική, πολὺ τοπικιστική. Οἱ νέοι τοῦ 1920 ἀγωνίστηκαν μὲ πολλές προσπάθειες νὰ ἐπιτύχουν μιὰ διεύρυνση τῶν ὁρίων τῆς λογοτεχνίας μας, ἀλλὰ ἔλειψε ὁ μεγάλος δημιουργὸς ποὺ θὰ τὴν πραγματοποιοῦσε. Ὅμως, ὀνόματα σὰν τοῦ Κώστα Οὐράνη, τοῦ Τέλλου Ἄγρα, τοῦ Κλέωνος Παράσχου, τοῦ Ἀλκη Θρύλου καὶ πολλῶν ἄλλων νέων τῆς ἐποχῆς, πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν γιατί ἔκαμαν πολλὰ γιὰ τὸν ἐκλεπτυσμό, τὸν ἐκπολιτισμό, τὸν ἐξευρωπαϊσμό τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας μας, κυρίως στὴν ποίηση καὶ τὴν κριτική. Τὰ βήματα ποὺ ἄρχισαν αὐτοί, τὰ συνέχισαν οἱ νεώτεροι. Ἀπὸ τότε, ὅσο πλησιάζουμε στὸν δεῦτερο πόλεμο, τόσο ἡ λογοτεχνία μας γίνεται πιο μοντέρνα, πιο σύγχρονη, πιο ἀστική, νὰ ποῦμε. Ἡ παράδοση τοῦ δημοτικισμοῦ διατηρεῖται, ὅλοι τὴ σέβονται, ἀλλὰ τώρα ὅλοι εἶναι στραμμένοι πρὸς τὰ μεγάλα πνευματικὰ εὐρωπαϊκὰ κέντρα. Ἐκεῖ γύρω στὰ 1930, μιὰ νέα γενεὰ πεζογράφων, ποιητῶν καὶ κριτικῶν, ἀρχίζει νὰ ἐκδηλώνεται μὲ ἔργα ποὺ τραβᾶν τὴν προσοχὴ τοῦ κοινοῦ. Εἶναι ἡ γενεὰ ποὺ θὰ μᾶς δώσει ἐξαιρετικούς πεζογράφους, σὰν τὸν Μυριβήλη, τὸν Καζαντζάκη, τὸν Κόντογλου, τὸν Πρεβελάκη, τὸν Καραγάτση, τὸν Βενέζη, τὸν Πετσάλη, τὸν Τερζάκη, τὸν Κοσμᾶ Πολίτη, τὸν Θεοτοκά, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀξιόλογους, καὶ ποιητὲς μοντέρνους σὰν τὸν Γιώργο Σεφέρη, τὸν Ὀδυσσεὶ Ἐλύτη, τὸν Ἐγγονόπουλο, τὸν Ἀντωνίου, τὸν Ἐμπειρίκο, τὸν Γκάτσο — καὶ ποιητὲς ριζοσπαστικούς ποὺ ἄλλαξαν ριζικὰ τὴν κοίτη καὶ τὴ ροὴ τοῦ ποιητικοῦ μας λόγου καὶ τὴ συγχρόνισαν ἀπόλυτα. Σήμερα, κάθε ἀξιόλογος νέος ποιητὴς, ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη ἐκείνων καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀξιοποιήσει τὸ παράδειγμά τους. Στὸ μεταξύ, δημιουργεῖται καὶ μιὰ ἀξιόλογη νεοελληνική καὶ συγχρονισμένη κριτική. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ, ἔχει πιά μὲ τί ν'

ἀσχοληθεῖ. Ἐχει ὀλόκληρο τὸ σῶμα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Δημοτικισμό, κι' ἀπὸ κεῖ ὡς τοὺς σύγχρονους. Στὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου καὶ τοῦ μεταπολέμου ὡς σήμερα, μιὰ πλειάδα κριτικῶν διαπρέπει. Εἶναι οἱ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Ἀλκη Θρύλος, Αἰμίλιος Χουρμούζιος, Κλέων Παράσχος, Πέτρος Χάρης, Γιάννης Χατζίνης, Τίμος Μαλᾶνος, Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἀγγελος Προκοπίου, Ἀπ. Σαχίνης, Δ. Νικολαρεῖζης, καὶ μερικοὶ νεώτεροι. Τὰ ἔργα τῶν κριτικῶν αὐτῶν εἶναι ἓνα πολῦτιμο κεφάλαιο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Γιατί λογοτεχνία χωρὶς κριτικὴ, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει.

Ὁ δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος βρίσκει τὴ λογοτεχνία μας σὲ μιὰ ἀκμὴ. Ἡ ἀκμὴ αὐτὴ πέφτει στὰ χρόνια τῆς τρομερῆς δοκιμασίας, ἀλλὰ μετὰ τὸ 1950 ἀρχίζει πάλι μιὰ ζωηρότατη λογοτεχνικὴ κίνηση καὶ παραγωγὴ, ποὺ ἀπὸ ἀπόψεως ποσότητος, τουλάχιστον, θὰ τὴ λέγαμε «ἀνευ προηγουμένου». Κάθε ἡμέρα τυπώνονται πλῆθος μυθιστορημάτων, ποιήματα, μελέτες, μονογραφίες καὶ ἄλλα. Βέβαια, ἡ μέση ποιότητά τους δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ, ὅμως τὰ τελευταῖα δυὸ χρόνια, ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται μιὰ νέα λογοτεχνικὴ μεταπολεμικὴ γενεὰ, ἀποφασισμένη νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν πείρα καὶ τὰ διδάγματα τῆς τρομερῆς δεκαετίας, τοὺς πολέμους, τὶς κοινωνικὲς ἀναστατώσεις, τὶς ἀνταρσίες, τὰ ὀλοκαυτώματα. Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες λογοτέχνες, οἱ νέοι, ἔχουν τὸ πικρὸ προνόμιο ὅτι ζήσαν τὰ γεγονότα αὐτά, πιο ἔντονα ἀπὸ τοὺς παλαιότερους. Ἐκεῖνοι τὰ εἶδαν σὰν ἀπὸ τὸ παράθυρό τους, ἐνῶ αἱ νεώτεροι λάβαν μέρος σ' αὐτά, τὰ ἐδημιούργησαν μὲ τὰ ἰδανικά τους, τὶς πλάνες τους, τὸ αἷμα τους. Αὐτὸ ἤδη εἶναι ἓνα πολῦτιμο κεφάλαιο, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ παίξει σημαντικὸ ρόλο στὸν πλουτισμὸ καὶ τὸ ὄριμασμα τῆς λογοτεχνίας μας. Τὸ αὔριο ἀνήκει στοὺς σημερινούς νέους.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

